

Повідомлення студентів:

*Права людини: теорія і історія розвитку в Україні і зарубіжних
країнах*

**НЕДОТОРКАНИСТЬ ОСОБИ
У ВЕЛИКІЙ ХАРТІЇ ВОЛЬНОСТЕЙ 1215 р.**

Дем'яненко А. Ю.,
*студентка 1 курсу, гр. БП-22
кафедри приватного та публічного права
Інституту права та сучасних технологій.*

Науковий керівник : к.ю.н., професор Олійник А.Ю.
Київський національний університет технологій та дизайну
м. Київ, Україна

Тези повідомлення присвячено дослідженню передумов прийняття та змісту Великої хартії вольностей 1215 року (далі Хартія), як юридичного документу у якому закладено основи концепції прав людини, створено умови для подальшого утвердження свободи і верховенства права. Особиста недоторканість відповідно до норм Великої хартії вольностей 1215 року означала неможливість протиправного обмеження особистої свободи баронів і общинників та їх арешту без судового рішення, здійсненого судом рівних та можливість контролю збоку ради баронів за діями короля. Запропоновані по тексту рекомендації сприятимуть удосконаленню можливості мети, завдань і змістовного розуміння норм Хартії.

Ключові слова: хартія вольностей, юридичний документ, утвердження свободи і верховенства права, неписана конституція Англії, порушення феодалних звичаїв.

Постановка проблеми. Права людини та їх реалізація завжди мали важливе значення для утвердження свободи. Велика хартія вольностей вважається першим юридичним документом, у якому закладено основи концепції прав людини, створено передумови для подальшого утвердження свободи і верховенства права. В юридичній енциклопедії Велика хартія вольностей 1215 року тлумачиться як Магна Карта (лат. *Magna Carta*) і в перекладі з латинської означає перша неписана конституція Англії [1]. Вона була підписана англійським королем Іоанном Безземельним 15 червня 1215 р., написана латинською мовою [2] та складалася з 63 статей. Її підписанню передувало повстання баронів, які були незадоволені посиленням королівської влади та грубими порушеннями феодалних звичаїв. У повстанні брали участь також лицарі та міщани, що полегшило баронам перемогу над королем. Саме це складає її теоретичне і практичне значення та є метою дослідження. Для досягнення поставленої мети слід вирішити такі завдання: а) проаналізувати існуючі джерела щодо поняття та змісту недоторканності особи у Великій хартії вольностей; б) сформулювати ознаки і визначення недоторканності особи та її зміст; в) запропонувати висновки і рекомендації.

Як підкреслювали А. Колодій та А. Олійник Велика хартія вольностей є одним з нормативно-правових документів, що закріплювали права і свободи людини в умовах середньовіччя. Крім майнових інтересів в умовах станово-представницької монархії велась активна боротьба за свободу і особисту недоторканність. Прикладом такої боротьби був рух баронів і общинників проти зловживань королівської влади в Англії на початку XIII ст. У результаті цього руху була прийнята Велика хартія вольностей 1215 р. [3, с. 57].

Отже, документ, що був підписаний в XIII ст. в Англії є складовим нормативний прецедентом середньовіччя та зберігає своє значення й сьогодні.

Саме ця перемога й була закріплена у Великій хартії вольностей. Та більшість статей цієї грамоти відображали та захищали лише інтереси феодальної аристократії. Велика хартія вольностей гарантувала права й недоторканність церкви (ст. 1), дотримування королем феодальних звичаїв стосовно своїх васалів – баронів (статті 2— 11), забороняла королеві брати з них феодальну допомогу та щитові гроші без згоди "загальної королівської ради" (ст. 12), тобто ради безпосередніх васалів (крім трьох випадків-коли вони потрібні для викупу короля з полону; посвячення в лицарі первородного сина короля; і для видання першим шлюбом заміж первородної королівської дочки (ст. 14); забороняла судити баронів інакше, ніж судом рівних їм за статусом перів (ст. 21), без їх вироку арештовувати й позбавляти майна (ст. 39). Скасовувалося право короля втручатися в юрисдикцію феодальних курій (ст. 34) і створювався комітет з 25 баронів, які в разі порушення королем Хартії могли розпочати проти нього війну. Лицарство й верхівка вільного селянства отримали від Хартії лише незначні вигоди: баронам заборонялося вимагати з них більше служб і повинностей, ніж передбачалося зазвичай (статті 15,16,27,60), усім вільним людям гарантувався захист від свавілля чиновників. Ще менше отримали міста: лише підтвердження вже наявних привілеїв (ст. 13), а також встановлення єдиної системи мір та ваг (ст. 35). Податкового гніту для міст Хартія не скасовувала. Кріпосні селяни (віллани) – основна маса англійського народу – від Великої хартії вольностей не отримали нічого, що наголошувала на їхній повній безправності (ст. 20 – єдина, що згадує вілланів, має на увазі, насамперед, інтереси їхніх лордів) [4, с. 31].

Отже, Велика хартія вольностей 1215 року уособлює в собі конституційні принципи верховенства права, функціонування державного апарату на засадах законності, професіоналізму, представницької демократії тощо.

Давньогрецькі філософи-софісти проголосили ідею рівності всіх людей від народження, тобто те, що люди мають однакові зумовлені природою

права, які мусять гарантуватися законом. Цей принцип знаходив підтвердження та доповнення на кожному етапі розвитку людства. Зробили, зокрема, свій внесок у розвиток уявлень про права людини представники християнства, які поширювали ідеї рівності й свободи всіх людей незалежно від майнового стану та державної належності. Проте за доби рабовласництва й феодалізму йшлося про боротьбу за права лише панівного прошарку суспільства. Першим досягненням на цьому шляху й стала англійська *Велика хартія вольностей 1215 р.* Вона обмежувала права монарха, захищала права на приватну власність, недоторканість та свободу особистості від абсолютизму. Згодом Реформація, пік якої припав на XVI ст., принесла ідеї віротерпимості і свободи віросповідання, які дістали закріплення у законодавстві ряду європейських країн [2].

Отже, незважаючи на прогресивний характер Великої хартії вольностей 1215 року проблема рівності усіх перед законом в ній вирішена в повному обсязі не була і мала закріплення у наступних англійських документах. Однак початок парламентаризму в Англії було покладено саме підписанням королем Іанном Безземельним Великої Хартії вольностей 1215 року.

Напевне, коли англійський король Іоанн Безземельний ще в 1215 році підписував під тиском бунтівних баронів Велику хартію вольностей, він і не здогадувався, що це стане могутнім поштовхом до утворення й розвитку органу, якому протягом усієї подальшої історії випаде честь відігравати роль рушійної сили в процесі розвитку не лише британської, а й усієї західної цивілізації. Саме Magna Charta, яка й по сьогодні є неодмінною складовою британської «конституції», заклала основи обмеженої монархії — форми державного правління, що з XVII ст. незмінно панує в Сполученому Королівстві Великої Британії та Північної Ірландії [4].

Що ж послужило передумовами прийняття хартії. Брат Річарда Іоанн Безземельний (1199—1216) був правителем без великого таланту й енергії, вів безуспішну боротьбу за французькі землі і не мав значної підтримки.

Його нехтування Нормандією призвело до втрати цих територій, зокрема володінь англійської знаті, що вкрай їх обурило. Крім того, Іоан відмовився прийняти архієпископом папського кандидата Стефана Ленгтона, що призвело до інтердикту 1208 року. 1209 року Папа Інокентій III відлучив Іонана від церкви. Лише 1213 року Іоан підкорився тиску Папи, визнав себе його васалом і прийняв Ленгтона. Також Папа зобов'язав Англію та Ірландію сплачувати щорічну данину 1000 марок. Іоан продовжував боротьбу за Нормандію, але в бою під Бувеном 1214 року французи розгромили його військо. Невдачі короля викликали проти нього повстання англійської знаті. Крім того, дізнавшись про рішення Іоана визнати себе васалом папи й платити йому данину в розмірі тисяча марок сріблом щороку, лорди Англії почали війну проти короля. Він не мав симпатій в Англії, бо тримався гордо, і все зазначав свої монархічні права, а поза тим більше дбав про свої спадщинні землі у Франції, ніж про англійську державу. Найвизначніші світські й духовні вельможі зажадали, щоб він повернув давні, «саксонські», права й вольності. Король спочатку не хотів йти на поступки, але коли лондонське міщанство пристало до повсталих, він мусив здатися. 15 червня 1215 року недалеко від Віндзора він підписав Велику хартію вольностей, що стала основою англійської конституції [5].

До змісту Хартія входило 63 статті, що регулювали питання права власності, свободи та особистої недоторканності англійських баронів (інших осіб, які володіли землею) та охороняла їх від абсолютної королівської влади й обмежувала владу короля і чиновників над людиною. Наприклад, ст. 39 Хартії проголошувала, що жодна вільна людина не буде заарештована чи ув'язнена, чи позбавлена володіння, чи якимось іншим шляхом знедолена без наявності на те законного вироку згідно із законами країни. Статтями 41 і 42 Хартії закріплені права кожного вільно пересуватися в межах країни та виїжджати за межі королівства. Саме Хартія започаткувала нормативне закріплення обмеження свавілля абсолютизму і мала значення не лише для Англії, а й для світової юридичної думки. Повний текст Великої Хартії

нараховує 63 статті, які розміщені без певної системи. Усі статті умовно поділяють на три групи: а) що стосувалися матеріальних інтересів різних соціальних груп населення (ст. 1, 2, 9, 13, 15, 18); б) що реформували державний механізм англійської держави (ст. 12, 14, 61); в) що встановлюють принципи діяльності судово-адміністративного апарату (ст. 17, 20, 21, 39, 40).

На момент прийняття Хартія відповідала насамперед інтересам баронів. Іоанн клявся, що, коли порушить підписану ним Хартію, відмовиться додержувати вольності баронів, то вони разом з «общиною всієї землі» можуть примусити його «всіма способами» виконувати взяті зобов'язання. Визнавалась лише особиста недоторканість короля, його дружини і дітей. Для контролю за додержанням Хартії король утворив раду з 25 баронів. Пізніше з неї утворився парламент Англії. Зразу після закінчення смути Іоанн відмовився від Хартії. У наступний період Хартія була майже забута, проте напередодні буржуазної революції радикальні парламентарії посилались на неї дедалі частіше. Вона стала юридичним символом у боротьбі проти абсолютизму. Статуї 18 баронів, що примусили короля підписати Хартію, і нині прикрашають Палату лордів [6].

Велика Хартія вольностей була підтверджена королем Генріхом III в 1225 і остаточно Едуардом I в 1297 році. Разом з тим, зміст Великої Хартії вже в XIII ст. зазнав суттєвих змін. Перш за все, було виключено статтю 61, яка ставила короля під нагляд баронської олігархії. З 63 статей Хартії, що регулювали відносини англійського монарха з його підданими, 30 виражали інтереси баронів, 7 — лицарства і фрігольдерської верхівки, 3 — містян. У статті 1 зазначалось, що англійська церква вільна і повністю володіє своїми правами. Її сеньйором визнавався папа римський. Усім вільним людям Хартія гарантувала їхні звичаї і вольності. Сума рел'єфу за вступ у володіння спадщиною померлого барона або графа чітко фіксувалась. Неповнолітній спадкоємець звільнявся від сплати рел'єфу і мита. Для збереження звання баронеси вдові феодала заборонялось виходити заміж удруге без згоди короля [2]. Хартія закріплювала такі найважливіші правила: 1) за

англійською церквою закріплено всі давні права й вольності, а передусім вільний вибір єпископів; 2) податки король міг накладати за згодою ради королівства, до якої входять єпископи, графи, барони і безпосередні королівські васали, крім трьох випадках коли король сам міг накласти данину: а) для викупу себе з неволі; б) коли вводять первородного сина у лицарський стан; в) коли віддає заміж найстаршу доньку; 3) місто Лондон і всі менші міста та містечка отримують свої давні права; 4) васали мають виконувати на своїх землях тільки таку службу, яка їм була назначена; 5) заборонялося примушувати лицаря до грошових виплат, коли він хоче службу виконувати особисто; 6) вільну людини не можна ув'язнити або жодним іншим способом покарати без судового рішення; 7) накладати кару можна тільки на основі свідчень присяжних свідків; 8) заборонялося забирати: а) в засудженого майно, що потрібне для його утримання; б) ліс на будову замків без згоди власника; в) у вільної людини коней і вози без її дозволу; 9) усі права має охороняти колегія, складена з 25 баронів (вельмож): а) коли король або котрий з урядовців порушить закон, барони мають короля про це повідомити; б) коли ж король не виправить кривди впродовж 40 днів, барони разом з усім населенням можуть його примушувати і зневолювати всякими можливими способами, займаючи королівські землі, замки й маєтності, аж поки король не поверне справедливості. Особи: король, королева, королівські діти не лишаються недоторканими.

Висновок.

Підсумовуючи проведене дослідження слід зробити такі висновки і рекомендації. Недоторканість особи відповідно до Великої хартії вольностей 1215 року характеризується такими ознаками: а) неможливість протиправного обмеження особистої свободи людини; б) судовий порядок арештів баронів і общинників; в) здійснення судочинства судом рівних; г) контроль ради баронів за діями короля.

Особиста недоторканість відповідно до норм Великої хартії вольностей 1215 року означала неможливість протиправного обмеження особистої свободи баронів і общинників та їх арешту без судового рішення, здійсненого судом рівних та можливість контролю збоку ради баронів за діями короля.

Поділ статей тексту Великої хартії вольностей умовно можна поділити на три групи, а саме ті що : 1) стосувалися матеріальних інтересів різних соціальних груп населення (ст. 1, 2, 9, 13, 15, 18); 2) реформували державний механізм англійської держави (ст. 12, 14, 61); 3) встановлювали принципи діяльності судово-адміністративного апарату (ст. 17, 20, 21, 39, 40).

Запропоновані по тексту рекомендації сприятимуть удосконаленню можливості мети, завдань і змістовного розуміння норм Хартії.

Список використаних джерел:

1. Велика хартія вольностей. *Юридична енциклопедія*: [у 6 т.] / ред. кол.: Ю.С.Шемшученко (відп. ред.) [та ін.]. К.: Українська енциклопедія ім. М.П.Бажана, 1998-2004.

2. Велика хартія вольностей (оригінальний текст латиною) : <https://www.wiki.uk-ua.nina.az/%D0%B9.html>.

3. Колодій А.М. Олійник А.Ю. Права, свободи та обов'язки людини і громадянина в Україні : Підручник. К.: Всеукраїнська асоціація видавців «Правова єдність», 2008. 350 с.

4. Качур В.О. Велика хартія вольностей 1215 р. Та її вплив на формування цінностей Європейської правової культури. *Порівняльно-аналітичне право*. 2015. № 5. С. 30-33.

5. Передумови прийняття Великої Хартії вольностей. Електронна версія / <https://studfile.net/preview/9281003/page:5/>

6. Велика хартія вольностей. Ел. версія / <https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9>.

The thesis of the report is dedicated to the study of the prerequisites for the adoption and content of the Great Charter of Freedoms of 1215 (hereinafter the Charter), as a legal document that laid the foundations of the concept of human rights and created conditions for the further establishment of freedom and the rule of law. Personal integrity in accordance with the norms of the Great Charter of Freedoms of 1215 meant the impossibility of unlawfully restricting the personal freedom of barons and commoners and their arrest without a court decision made by a court of equals and the possibility of lateral control of the council of barons over the actions of the king. The recommendations proposed in the text will contribute to the improvement of the possibility of the goal, tasks and meaningful understanding of the norms of the Charter.

Key words: charter of liberties, legal document, affirmation of freedom and rule of law, unwritten constitution of England, violation of feudal customs.